

DAVLATLARARO MUNOSABATLARDA DIPLOMATIK ALOQALAR VA YOZISHMALARNING AHAMIYATI

Shonazarov Bexruz Bobomurod o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti. Jinoiy odil sudlov fakulteti.

Annotatsiya: Ushbu maqola davlatlararo munosabatlarda diplomatik aloqalar va yozishmalarning ahamiyatiga bag‘ishlangan bo‘lib, unda hozirgi zamon diplomatiyasining asosiy quroli bo‘lgan diplomatik yozishmalar haqida gap boradi. Zamonaviy diplomatik texnologiyalar davlatning tashqi siyosatini amalga oshirish, xalqaro maydonda o‘z maqsadlarini ilgari surish, milliy manfaatlarni chet elda himoya qilish vositalari va mexanizmlarini o‘z ichiga oladi. Albatta, bu texnologiyalar boshqa davlatlarning diplomatik faoliyati bilan o‘zaro aloqada amalga oshiriladigan diplomatik san‘atida yotadi.

Kalit so‘zlar: diplomatik yozishmalar, diplomatik aloqalar, davlatlararo munosabatlar, diplomatik texnologiyalar, xalqaro imidj, geosiyosiy mavqe, davlatning tashqi siyosati, elchi.

Аннотация: Данная статья посвящена значению дипломатических отношений и переписки в межгосударственных отношениях, и в ней говорится о дипломатической переписке, которая является основным инструментом современной дипломатии. Современные дипломатические технологии включают в себя средства и механизмы реализации внешнеполитического курса государства, продвижения его целей на международной арене, защиты национальных интересов за рубежом. Безусловно, эти технологии лежат в основе искусства дипломатии, которое осуществляется во взаимодействии с дипломатической деятельностью других стран.

Ключевые слова: дипломатическая переписка, дипломатические отношения, межгосударственные отношения, дипломатические технологии, международный имидж, геополитическое положение, внешняя политика государства, посол.

Annotation: This article is devoted to the importance of diplomatic relations and correspondence in interstate relations, and it talks about diplomatic correspondence, which is the main tool of modern diplomacy. Modern diplomatic technologies include means and mechanisms for implementing the state's foreign policy, promoting its goals in the international arena, and protecting national interests abroad. Of course, these technologies lie in the art of diplomacy, which is carried out in interaction with the diplomatic activities of other countries.

Key words: diplomatic correspondence, diplomatic relations, interstate relations, diplomatic technologies, international image, geopolitical position, foreign policy of the state, ambassador.

KIRISH

Tez o‘zgarib borayotgan dunyo va zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida davlatning xalqaro imidjini shakllantirish diplomatiya sohasiga va diplomatlarning faoliyatiga bog‘liq bo‘ladi. Diplomat faoliyatining muvaffaqiyati davlatlararo munosabatlar tizimida davlatning o‘rnini mustahkamlashda, milliy manfaatlarni boshqa hamkor davlatlar manfaatlari bilan uyg‘unlashtirishda namoyon bo‘ladi. Lekin davlatning xalqaro qiyofasini shakllantirish jarayonida jamiyat hayotining har bir sohasi alohida omil sifatida harakat qilishi mumkin. Davlat qiyofasi uning davlatlararo munosabatlari natijasida rivojlanadi. Davlatning geosiyosiy mavqei davlatning xalqaro maydondagi boshqa davlatlar va global subyektlar bilan o‘zaro munosabatlarining ustuvor yo‘nalishlarini belgilovchi yagona omil hisoblanadi. Samoylenko fikriga ko‘ra, ko‘p va turli vektorli tashqi siyosat sharoitida diplomatiya hozirgi xalqaro vaziyatning o‘zgaruvchan tabiatiga mos keladigan o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lishi kerak.

Ma’noli kontekstda davlatning tashqi siyosatiga, birinchi navbatda, xalqaro geosiyosiy va geostrategik vaziyatning umumiy xususiyatlari, shuningdek, strategik sheriklar va strategik dushmanlarning diplomatik faoliyati ta’sir qiladi.

Davlatning tashqi siyosati ichki taraqqiyot jarayoniga alohida turtki beradigan o‘zaro manfaatli munosabatlar doirasida shakllantiriladi va amalga oshiriladi. Globallashuv tendensiyalarining o‘zgarishi xalqaro munosabatlarga va har bir davlatning tashqi siyosatiga ham ta’sir qiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, yangi dunyo tartibini shakllantirish jarayonida davlatlarning xalqaro qiyofasi alohida o‘rin tutishini ta’kidlash lozim. Diplomatiya bir qator boshqa omillarda davlatning xalqaro va tashqi siyosiy qiyofasini shakllantirishning eng muhim resurslari va mexanizmlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Bu omillar odatda diplomatlarning milliy dunyoqarashiga ta’sir qiladi. Bundan tashqari, davlatning xalqaro imidjini shakllantirish jarayonida diplomatning kasbiy mahorati ham alohida o‘rin tutadi. Davlatning xalqaro mavqeini yuksaltirishda, albatta, professional diplomatlarning ishtiroki muhim bo‘lib, ular davlatning tashqi siyosatida mamlakat vakillari sifatida milliy manfaatlarni munosib darajada himoya qila oladi. Shu bois davlat imidjini shakllantirish jarayonida diplomatik aloqalar va diplomatik texnologiyalar alohida o‘rin tutadi.

Zamonaviy diplomatiya F.De Kaler, G.Nikolson, J.Kembon va boshqa olimlarning ilmiy ishlarida tavsiya etilgan va amaliyotda sinab ko‘rilgan quyidagi usullarga asoslanadi: halollikva rostgo‘ylik, o‘zaro ishonch va o‘zaro hurmat, xalqaro huquq me’yorlariga rioya qilish, ilmiy, ilmiy-texnikaviy imkoniyatlar va tahliliy ma’lumotlardan unumli foydalanish va hokazo. Bugungi diplomatiya N.Makiavelli (Uyg‘onish davrida Italiyada yashab ijod etgan olim, yozuvchi va diplomat) tavsiya qilgan usullarga asoslanadi, ayyorlik, aldash, fitna, yolg‘on ma’lumot tarqatish va zo‘ravonlik kabi xislatlar mutlaqo rad etiladi. O‘z faoliyatida ayyorlik uslublarini qo‘llagan diplomatning qilmishlari tez orada fosh etilishi va uning nojo‘ya xatti-harakatlari nafaqat o‘zi yoki elchixonaga, balki o‘z davlati obro‘siga

ham kata zarar yetkazishini xalqaro tajriba va qator ilmiy kitoblar tasdiqlaydi. Yo‘qotilgan ishonchni tiklash xalqaro munosabatlarda qiyin bo‘ladi.

Ma’lumki, davlatlararo aloqalar muayyan hujjatlarda aks ettiriladi. Hujjatlarning ushbu turi diplomatik yozishmalar deb atalib, barcha tillarda rasmiy nutq uslubida amalga oshiriladi. Rasmiy uslub jamiyatdagi ijtimoiy, huquqiy munosabatlar, o‘zaro rasmiy aloqalar uchun xizmat qiluvchi nutq uslubi bo‘lib, boshqa uslublardan hujjatchilik xususiyati bilan ajralib turadi. Ularga davlat qonunlari, farmonlar, bayonotlar, shartnomalar, idora hujjatlari kabi ko‘pdan ko‘p rasmiy xizmat yozishmalari kiradi. X.S.Muhiddinova ularni quyidagi turlarga bo‘lib o‘rganadi: rasmiy uslub ma’muriy-devonxona hujjatlari, iqtisodiy-tijorat hujjatlari, huquqiy hamda diplomatik hujjatlari. Bular orasida diplomatik hujjatlar shakl va lisoniy jihatdan o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

Mashhur fransuz diplomati J.Kambon nuqtai nazaricha “diplomat har qanday sharoitda ham o‘z mamlakatini bilishi, uni munosib va obro‘-e’tibor bilan namoyon qilishi kerak”. Uning aytishicha, diplomatiya muvaffaqiyati doimo xalqaro vaziyatni to‘g‘ri baholashga asoslangan. Bilimli va professional diplomat, J.Kembonning fikricha, o‘z davlatining davlatlararo munosabatlar tizimidagi obro‘si va qiyofasidir. Bunga ko‘ra, diplomat yoki diplomatiya, eng avvalo, davlatning tashqi siyosati va xalqaro imidjini shakllantirishi kerak. Diplomat o‘z davlati va mezbon davlatdagi xalqi haqida ijobiy fikrda bo‘lishi kerak. Hech shubhasiz, samarali va istiqbolli diplomatiya zamonaviy dunyoning xalqaro sohasida davlatning xalqaro imidjini shakllantirish va yuksaltirish jarayonida asosiy rol o‘ynaydigan maxsus texnologiyalardan biridir. Diplomatiyaning har qanday shakli ma’lum maqsadni, ayniqsa, davlatning tashqi siyosiy maqsadlariga erishishni ko‘zlaydi. Shuning uchun ko‘p tomonlama diplomatiya doirasidagi tashqi aloqalar organlari har bir zamonaviy davlat uchun juda muhimdir. Binobarin, turli diplomatik shakllar va texnologiyalar xalqaro munosabatlarning rivojlanishini mantiqan ta’minlaydi. Agar diplomatik tuzilmalarning o‘zgarishi mamlakatning rivojlanish darajasiga bog‘liq bo‘lsa, xalqaro munosabatlardagi davlatlar, ayniqsa, buyuk davlatlar diplomatiyasining zigzaglari milliy, geosiyosiy, geostrategik, geoiqtisodiy va boshqa hayotiy manfaatlarga bog‘liq bo‘ladi. Tashqi siyosatda davlat imidjini shakllantirish texnologiyasi sifatida faol diplomatik hamkorlikdan foydalanish mumkin.

B.X. Baxriev “Tashqi siyosiy strategiyalarni amalga oshirishda xalq diplomatiyasining ortib borayotgan roli keng doiradagi davlatlar uchun ushbu institutdan xorijiy jamoatchilik oldida ijobiy imidj shakllantirish va keng xalqaro hamkorlikni rivojlantirish uchun foydalanish imkoniyatini beradi” degan fikrlarni bildiradi.

Global xalqaro tizim strukturaning o‘zgarishi va xalqaro vaziyatning o‘zgaruvchan tabiati bilan bog‘liq sifat jihatidan yangi va chuqur o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda.

E.V. Parshinning fikricha, “Taraqqiyotning davom etishi, jahon miqyosida yangi axborot oqimlari va kommunikatsiya texnologiyalarining tarqalishi sharoitida davlat imidjini shakllantirish jarayonida xalq diplomatiyasining ahamiyati yangi darajaga ko‘tarilmoqda, bujamiyat uchun ham, xalqaro darajadagi davlatlarning o‘zaro hamkorligi uchun ham muhimroq darajadir”.

Ma'lumki, hozirgi xalqaro munosabatlarda jiddiy qarama-qarshiliklarning yangi tugunlari shakllanmoqda. Bunda har bir tizim doirasidagi xalqaro munosabatlar o'ziga xos xususiyatlarga ega. Davlat faoliyatining turli sohalarida davlatning xalqaro nufuzini oshirish uchun mamlakat hayotining turli sohalarini barqaror rivojlantirishni kuchaytirish zarur. Zamonaviy dunyoda diplomatiya nafaqat tashqi siyosatda, balki xalqaro giperfazoda mamlakat hayotining boshqa sohalarida ham davlatning xalqaro qiyofasini o'zgartirishning alohida mexanizmi hisoblanadi.

Mashhur ingliz diplomati Garold Nikolson o'zining “Diplomatiya” kitobida davlatning milliy manfaatlarini himoya qilish, xalqaro munosabatlar tizimidagi obro'sini oshirishda diplomatiyani davlat tashqi siyosatining eng muhim vositalaridan biri, deb hisoblab quyidagilarni yozadi: “Hozirgi xalqaro vaziyat shuni tasdiqlaydiki, birorta ham davlat, agar uboshqa davlatlar orasida noqulay ahvolga tushib qolishni istamasa, boshqa davlatlar uning hisobidan kuchayishini istamasa, mohirona tashkil etilgan diplomatik xizmatga ega bo'lishi kerak”. Uzoqni ko'ra bilmaydigan diplomatiya yoki tashqi siyosatdagi intellektual inqiroz davlatning xalqaro obro'sini pasaytiradi.

Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish va tarqatish jarayonida xalq diplomatiyasining ahamiyati katta. E.V.Grebenkin aytganidek, “Ommaviy diplomatiya xorijiy jamoatchilik ongida ijobiy imidjni shakllantirish orqali chet elda davlat manfaatlarini ilgari surish demakdir”. Zamonaviy sharoitda har bir davlat axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida axborot to'plash, o'ta maxfiy ma'lumotlarni, axborot manbalarini saqlash, ma'lumotlarni qayta ishlash, izlash, uzatish va taqdim etishda o'zining tashqi siyosatini yanada rivojlanishi uchun mikroelektronikaning turli vositalaridan foydalanadi.

Zamonaviy diplomatik xizmat o'zining usullari, shakllari va texnologiyalari bilan ajralib turadi. Ilgari davlatning xalqaro va tashqi qiyofasini shakllantirish muammosi faqat elchilar bilan chegaralangan edi. Elchi manziliga yetib kelgach, aloqa tarmoqlari yo'qligi sababli o'z mamlakati bilan kamdan-kam va qiyinchilik bilan muloqot qila olar edi. Elchilar o'z harakatlarini iloji boricha qabul qiluvchi davlat ko'rsatmalariga muvofiqlashtirishga muvaffaq bo'lishardi. Shuning uchun “davlat imidji” tushunchasi unchalik muhim emas edi.

Ichilarning yuzi faqat davlatlarning tashqi qiyofasini aks ettirgan. “Elchilarning vazifalari qaror qabul qilishda ko'proq erkinlik talab qiladi, chunki ba'zi hollarda ular o'zlari qaror qabul qilishlari kerak bo'ladi: ular nafaqat o'z suverenining irodasini bajaradi, balki uni tayyorlaydi va o'z maslahatlari bilan boshqaradi”.¹⁹ Hozirgi kunda fuqarolik jamiyati shakllanayotgan sharoitda jamiyat hayotining har bir alohida sohasi milliy qiyofa manbai hisoblanadi.

Hozirda davlatning xalqaro imidjini shakllantirish va yuksaltirish uchun o'ndan ortiq samarali texnologiyalar mavjud. Axborotlashtirish va globallashuv sharoitida har bir inson giperglobal axborot tizimlaridan foydalanish imkoniyatiga ega. “Internet ijtimoiy o'zaro ta'sirning axborot-kommunikatsiya tuzilmasi sifatida yangi turdagi ijtimoiy makon va ijtimoiy o'zaro ta'sirning yangi turini yaratadi. Shu bilan birga, iqtisodiyot, siyosat, fan va

madaniyat muammolarini muhokama qilish uchun sifat jihatidan yangi imkoniyatlar paydo bo‘ladi”.

Globallashuv va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi nafaqat davlatning xalqaro imidjini, balki davlatlarning ham halok bo‘lish jarayonining asosiy omiliga aylanishi mumkin. Yaqin Sharqdagi voqealar bu tendentsiyaga misol bo‘la oladi. Shu sababli, “zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish davlat va jamiyat uchun eng dahshatli oqibatlarga olib kelishi mumkin”.

Zamonaviy sharoitda diplomatiya xalqaro muhitdagi ishlarning haqiqiy holatini vahukumatning o‘zaro manfaatli munosabatlar doirasida boshqa xalqaro subyektlar bilano‘zaro munosabatlaridagi haqiqiy niyatlarini tushunish va his qilish uchun yangi siyosiy tafakkur va biroz tasavvurni talab qiladi. Zamonaviy xalqaro siyosiy jarayonlar davlatlardan sifat jihatidan yangi diplomatik va siyosiy texnologiyalardan foydalanishni talab qiladi.

Shunday qilib, xalqaro munosabatlarning rivojlanishi davrida ko‘p vektorli diplomatiyaning ustuvor yo‘nalishlari sifatli munosabatni talab qiladi. Turli salbiy muammolar va tendentsiyalarning mavjudligi davlatning ijobiy imidjini shakllantirishga imkon bermaydi. “Jamiyatda haqiqatda mavjud bo‘lgan muammolar davlatning mamlakat ichida ham, uning tashqarisida ham ijobiy imidjini shakllantirish yo‘lida jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin”.²² Jamiyatda mavjud bo‘lgan muammolar, xususan, korrupsiyaning yuqori darajasi, qashshoqlik, savodsizlik, ijtimoiy adolatsizlik va boshqa salbiy ijtimoiy tendentsiyalar xorijda davlat haqidagi tasavvurni tubdan o‘zgartirmoqda. Adam Smitning so‘zlariga ko‘ra, "hech bir jamiyat, shubhasiz, agar uning a‘zolarining katta qismi kambag‘al va baxtsiz bo‘lsa, gullab- yashnashi va baxtli bo‘lishi mumkin emas".²³

Hozir ko‘plab tadqiqotchilar davlatning ijobiy imidjini shakllantirishda muvaffaqiyat kaliti ko‘p jihatdan ommaviy axborot vositalari qo‘lida ekanligini yozadilar. Ular davlat imidjini shakllantirishning asosiy omillari hisoblanadi. “Ommaviy axborot vositalari xalqaro maydonda davlat tashabbuslarining mohiyati va maqsadlarini to‘g‘ri tushunishni shakllantirishning asosiy vositasidir”. Davlatning ijobiy xalqaro imidjini shakllantirish mamlakatning barqaror ichki rivojlanishiga bog‘liq. Diplomatiya milliy manfaatlarga mos kelishi va mamlakat barqaror rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlariga ta’sir qilishi kerak.

Davlatning xalqaro qiyofasini shakllantirishning diplomatik texnologiyalari nafaqat keng milliy manfaatlar nuqtai nazaridan, balki ichki va tashqi siyosat doirasidagi hayotiy manfaatlar nuqtai nazaridan ham asoslanishi mumkin. Davlatning bosqichma-bosqich olg‘a siljishi va yanada rivojlanishi uchun mahalliy va global miqyosda xalqaro imidjini shakllantirish lozim.

Jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun davlat o‘zgaruvchan dunyoda kelajak istiqbollarini ko‘ra oladigan fuqarolarni milliy ma’naviyat va o‘zlikni anglashni tarbiyalashi zarur. Oqil davlatning yomon davlatdan farqli o‘laroq asosiy mulki diplomatlarning ongi, tafakkuri va ma’naviy olamidir. Diplomatiya ikki qirrali qurol bo‘lib, agar uni ushlab turgan qo‘l kuchsiz bo‘lsa va undan yaxshi foydalanishni bilmasa, o‘z davlatiga og‘irlik qiladi va

unga zarar yetkazishi mumkin. Bu qobiliyatlar davlatlararo munosabatlarda tub o‘zgarishlarni keltirib chiqarishi kerak, bu esa milliy o‘zini o‘zi anglash darajasiga juda bog‘liq. Zamonaviy globallashuv jarayonlarida milliy madaniyatlar Yevropa va boshqa qo‘liplarning kuchli ta’sirida diplomatik tuzilmalarning harakatlari jahon miqyosida milliy madaniy elementlarni targ‘ib qilishi va rivojlantirishi mumkin. Bunday sharoitda, davlat fuqarolarining ko‘pchiligi mehnat va boshqa immigratsiyada bo‘lganida, xorijiy davlatlardagi diplomatik organlar va tuzilmalar ularga xorijiy jamiyatlarda madaniy va ijtimoiy moslashuvda yordam berishi mumkin. Milliy davlat tashqi siyosatning ustuvor masalalari va jamiyatning muhim muammolariga e’tibor qaratishi, shu bilan birga dolzarb muammolarga yechim izlashi kerak, chunki bu muammolar xalqaro maydonda davlat nufuzini oshirishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Davlat ko‘p vektorli xalqaro faoliyat sharoitida tashqi siyosatning ustuvor masalalarini hal etish bo‘yicha aniq prognozlar beradigan jasur va ideal diplomatlarga doimo muhtojdir. Aks holda, ideal va yuqori malakali diplomatlarsiz davlatlarning ko‘p vektorli xalqaro faoliyatining xususiyatlari milliy manfaatlarga mos kela olmaydi. Professional diplomat davlat tashqi siyosatining turli elementlarini birlashtirishi va uyg‘unlashtirishi kerak. Milliy pozitsiyadan kelib chiqadigan har bir narsa diplomatik faoliyatning manbai yoki cho‘qqisida mutlaq ruhni keltirib chiqaradi. Davlatning barcha tashqi siyosat organlari faqat mutlaq milliy ruh asosida millatning o‘ziga munosabatini quradilar.

Noprofessional diplomatiyaning mohiyati shundaki, u milliy manfaatlarni hisobga olmaydi. Shu sababli turli davlatlarning diplomatiyasi bir xil xususiyatga ega emas.

Diplomatiya xalqlarning (millatlarning) jahon miqyosida milliy qudratini va tan olinishini mustahkamlashga va ularni manfaatdor davlat subyektlari sifatida ko‘rsatishga qodir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akayev D.V. Fuqarolik jamiyati faoliyati sohasida Internet-dizayn // Saratov davlat yuridik akademiyasining axborotnomasi. – 2014. – № 6 (101). – 54-59-betlar
2. Baxriev B.X. Zamonaviy tadqiqot nutqida xalq diplomatiyasi // Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti axborotnomasi. Ijtimoiy fanlar seriyasi. – 2017 yil, – №1 (70). – 131-147-betlar
3. Grebenkina Y.V. Dunyo tuzilmasi doirasida diplomatiyani o‘zgartirish // Tomsk davlat universiteti axborotnomasi. – 2016. – № 3 (35). – 27-138–144-betlar
4. Kambon J. Diplomatiya. – M.: Politizdat, 1946. – 7-bet
5. Montaigne M. Tajribalar. Uch jild. 1-jild. – M.: Fan, 1981. – 71-bet
6. Muhiddinova X.S., Abdullayeva N.A. Rasmiy uslubning diplomatik yozishmalar turi, Toshkent-1997, 10-bet
7. Nikolson G. Diplomatiya. – M.: Davlat siyosiy adabiyot nashriyoti, 1941, - 4-bet

8. Parshina Y.V. Davlat imidjini shakllantirishda jamoatchilik diplomatiyasining roli (AQSh va SSSR / Rossiya Federatsiyasi tajribasi bo‘yicha siyosiy tahlil): Siyosatshunoslik bo‘yicha nomzodlik dissertatsiyasi. – M., 2006. – 16-bet
9. Samoylenko V.V. Diplomatiya professional sirlari. O‘quv qo‘llanma. – M.: Aspect Press, 2016. – 18-bet
10. Sharafutdinova E.V. Xalqaro maydonda davlat imidjini shakllantirishda axborot omilining roli // Sankt-Peterburg universiteti xabarnomasi. Seriya 6. Falsafa. Madaniyatshunoslik. Siyosatshunoslik. Xalqaro munosabatlar. - 2011.–№1. – 46-51- betlar
11. Smit A. Xalqlar boyligining tabiati va sabablarini o‘rganish. - M.: EKSMO, 2017.
– 130-bet
12. Ulitina M.O. Axborot globallasuvi sharoitida Rossiyaning xalqaro imidjining shakllanishi: siyosiy fanlar bo‘yicha nomzodlik dissertatsiyasi. - M., 2015. – 9-bet